

સૈરોનજી અતિશાયક્ષેત્ર

સૈરોનજી : ક્ષેત્ર પરનાં જૈન મંદિરોનું ભવ્ય દ્રશ્ય

- આવાગમન..... : રેલ્વે સ્ટેશન : લલિતપુર - ૨૨ કિ.મી.
બસ સ્ટેશન : લલિતપુર - ૨૦ કિ.મી.
- પહોંચવાનો સરળ માર્ગ ... : લલિતપુરથી મનગુવાં સડક રસ્તે ૩ કિ.મી.
- નજીકના મુખ્ય શહેર : લલિતપુર - ૨૦ કિ.મી.
- નજીકના તીર્થક્ષેત્રો..... : ખન્દારગિરિ / ચંદેરી - ૩૦ કિ.મી.,
થુબોનજી - ૫૫ કિ.મી., પવાગિરિ - ૪૫ કિ.મી.,
વાનપુર - ૩૫ કિ.મી., દેવગઢ - ૫૫ કિ.મી.

ચંદેરીથી ૨૭ કિ.મી. દૂર સેરૌનજી અતિશયક્ષેત્ર છે. લલિતપુરથી સેરૌનજી બે રસ્તે જવાય છે. એક રસ્તે ૨૦ કિ.મી. થાય છે અને બીજા રસ્તે ૩૨ કિ.મી. થાય છે. દેવપત ખેવપત પાડાશાહે બીજા સ્થળોની જેમ સંવત ૯૬૪માં અહીંના મંદિરોનું નિર્માણ કર્યું હતું તેમ ઇતિહાસ કહે છે. એમ કહેવાય છે કે પાડાશાહને ત્યાં ઘણી ભેંસો હતી. તેથી તેનું નામ પાડાશાહ કહેવાયું. પાડાશાહ તેની ભેંસોને ચરાવવા જંગલમાં ગયેલ, ત્યાં તેની ભેંસ ગૂંચમાં ચાલી ગયેલ. ત્યાં ગૂંચમાં તપાસ કરતા ભેંસ મળી - સાથોસાથ ભેંસને બાંધેલ લોઢાની સાંકળ સોનાની થઈ ગયેલ તો ગૂંચમાં તપાસ કરતા તેને પારસમણિ મળી આવ્યો. જેનાથી લોહું સોનું થઈ જાય. આ રીતે તે અઢળક પૈસા કમાયો અને તે પૈસાનો ઉપયોગ તેણે ગામેગામ જિનમંદિરો બંધાવવામાં કર્યો. તેથી તે વખતે અહીં ઘણા જિનમંદિરો હશે તેમ માનવામાં આવે છે. કેટલા મંદિરો હશે તેની કોઈ માહિતી આજે મળતી નથી. અહીં ફક્ત સેરૌનજીમાં જ પાડાશાહે મંદિરો બંધાવ્યા હતા તેમ નથી, પણ આ સિવાય તેમણે ચંદેરી, થુબૌનજી, કરગુંવા, પપૌરાજી, પાવાગિરિજી અને દેવગઢમાં પણ મંદિરો બંધાવ્યા હતા. સેરૌનજી ક્ષેત્રનો વિસ્તાર જોતાં એમ લાગે કે તે સમયે અહીં ઘણી મોટી સંખ્યામાં મૂર્તિઓ હશે. પહેલા તો અહીં અર્યના, વંદના, પૂજન હેતુથી લોકો આવતા હતા. પરંતુ કાળાનુક્રમે અહીં આવનારા લોકોની સંખ્યા સાવ ઘટી ગઈ અને તેની સામે જોનાર પણ કોઈ ન રહ્યું.

ફરીને સન ૧૯૧૮માં સમય બદલાયો અને લોકોનું ધ્યાન ફરી આ તરફ ખેંચાયું. આચાર્ય શ્રી વિદ્યાસાગરજી આ બાજુ યાત્રાએ આવ્યા અને તા. ૨૭-૧૧-૯૨ થી તા. ૨-૧૨-૯૨ સુધી શ્રી વિદ્યાસાગરજીના શિષ્ય ક્ષમાસાગરજીના સાન્નિધ્યમાં મોટો ગજરથ મહોત્સવ ઉજવાયો હતો. જે કોઈ યાત્રાળુઓ અહીં આવે છે, તે મૂર્તિઓની પ્રાચીનતા અને કળા જોઈને મુગ્ધ થઈ જાય છે. એક કવિએ આ ક્ષેત્રનો પૂરો ઇતિહાસ કાવ્યરૂપે બહુ સરસ લખ્યો છે. તેમાંથી નમૂનારૂપે બે કડી અહીં લખું છું -

યહાં સુશોભિત તીર્થ ચંદેરી, ગોલાકોટ નદાર,
 અહાર, પપૌરાજી, સોનાગિરિજી, પાવાગિરિ, પચરાટી,
 નેનાગિરિ, દ્રોણગિરિ, સેસઈ, દેવગઢજી, થુબૌન -
 ગુઢર, ગઢા, ભેલસા, વિથિલા, બીનાજી, સેરૌન ॥
 ફીર ભી તીર્થ અનેક, ન જો પ્રકાશ મે આજ તક આયે,
 જિનકા અનુપમ ઇતિહાસ, ન જન જન તક પહુંચા પાયે,
 અપના અતુલીત વૈશિષ્ય છૂપાવે, ખડે યુગો સે મૌન
 ઉન મેં સે હૈ એક અપરિચિત, તીર્થક્ષેત્ર સેરૌન ॥

આવી ૧૨૦ કડીઓમાં કવિશ્રીએ સેરૌનજીનું પુરું વર્ણન લખ્યું છે. આ પુસ્તિકા ક્ષેત્ર ઉપર પ્રાપ્ત છે. જે વાંચવાથી સેરૌનજીનો આખો ઇતિહાસ મળશે. કહેવાય છે કે દેવપત તથા ખેવપત

ચંદેરીના રહેવાસી હતા. કોઈ કહે છે કે તેઓ થુબૌનજીના રહેવાસી હતા. તેઓ શીશુપાલ રાજાના વિશ્વાસુ માણસો હતા. આ ક્ષેત્રનો મુખ્ય દરવાજો લગભગ ૨૦૦ વર્ષ પહેલાં શ્રી યુત ઈન્દ્રાણી વહુએ કરાવ્યો હતો. શ્રીમાન્ દેવપત-ખેવપત પાડાશાહે શ્રી શાંતિનાથજીનું મોટું અને ભવ્ય મંદિર બંધાવ્યું હતું. પ્રાચીન શિલાલેખો બતાવે છે કે આ અતિશયક્ષેત્ર અતિ પ્રાચીન છે. અહીં હજુ પણ જ્યાં-જ્યાં ખોદકામ કરે છે, ત્યાંથી મંદિરો તેમજ મૂર્તિઓ ખંડેર હાલતમાં મળી આવે છે. તેથી નક્કી થાય છે કે અહીં પ્રાચીનકાળમાં ઘણા જ મંદિરો અને ઘણી મૂર્તિઓ હશે કે જેને ધર્મ વિદ્રોહીઓએ ખંડિત કરી નાખી હશે.

સેરૌનજીમાં એક વિશાળ શિલાલેખ ૪૫ ફીટ x ૭ ફીટનો પ્રાપ્ત થયેલ છે. જેમાં સં. ૯૬૪ થી સં. ૧૦૦૫ તેમ લખેલ છે. તેથી નક્કી થાય છે કે અગીયારમી શતાબ્દી પહેલાં સેરૌનજીના મંદિરો નિર્માણ થયેલા હતા. તે સિવાય બીજા ઘણા શિલાલેખો મળ્યા છે કે જે વાંચી શકાતા નથી. પરંતુ દેવગઢમાં પ્રાપ્ત થયેલા પ્રાચીન શિલાલેખો સંવત ૯૧૯ના છે તથા સેરૌનજીમાં પ્રાપ્ત થયેલા મોટા ભાગના શિલાલેખો સંવત ૯૬૪ના છે. તે સમયે દેવગઢમાં રાજા ભોજનું શાસન ચાલતું હતું - તેમ સેરૌનજીના શિલાલેખોમાં નીકળે છે.

ખજુરાહો અને સેરૌનજીની મૂર્તિઓમાં કલાશૈલી લગભગ સરખી છે. ખજુરાહોના મંદિરોનો નિર્માણકાળ સં. ૯૫૦ થી સં. ૧૦૫૦ સુધીનો છે. આ રીતે સેરૌનજીનું નિર્માણ રાજા ભોજ ચંદેલ વંશના શાસનકાળમાં થયું છે.

પાડાશાહ બાબતમાં એક દંતકથા એવી પણ છે કે તે એક સાધારણ અગ્રવાલ શ્રાવક હતો. તેને નદીએ ન્હાવા જતાં એક પારસમણિની પથરી મળી ગઈ કે જેના દ્વારા તે અઢળક ધન પ્રાપ્ત કરી ધનકુબેર થયો અને તે ધનનો સદ્ઉપયોગ કરી, ઠેકઠેકાણે તેણે ભવ્ય જિનમંદિરો બંધાવ્યા હતા. તે ભેંસો ખૂબ રાખતો હતો તેથી તે પાડાશાહ કહેવાયો. ખરેખર તેનું નામ બીજુ હતું તેમ કહે છે. તેની પત્ની વૈષ્ણવ ધર્મ પાળતી હતી, તેથી તેણે તેના ખાતર વૈષ્ણવ મંદિરો પણ ઘણા બંધાવ્યા છે.

ઈતિહાસ કહે છે કે સેરૌનજી વિશાળ નગર હતું અને તે વેપારનું મોટું કેન્દ્ર હતું. એક પ્રાચીન શિલાલેખ લખનૌના સંગ્રહાલયમાં છે, જેમાં લખ્યું છે કે સેરૌનજીનું પ્રાચીન નામ “સિયાડોણી” હતું. તે સિવાય શિતલગઢ નામ પણ કહેવાય છે. હજુ થોડા સમય પહેલા જ એક ખેડૂત અહીં કૂવો ખોદતો હતો. તો એક મંદિર નીકળ્યું કે જેમાં ૨૬ કલાત્મક મૂર્તિઓ નીકળી હતી. જે હાલ મંદિર નં. ૫માં બિરાજમાન કરેલ છે. અહીં ખોદકામ કરતા એટલી મૂર્તિઓ નીકળે છે કે ખેડૂતો ઢોર બાંધવાના ખૂંટા તરીકે પ્રાચીન ખંડિત મૂર્તિઓનો ઉપયોગ કરે છે.

સેરૌનજી માટે કહેવાય છે કે -

“થે અસંખ્ય જિનમંદિર યહાં પર, થી અનંત પ્રતિમાર્ષે,
કોટી ભકત ભજન-અર્ચન કર કે, જિનવર કે ગુણ ગાતે,

એક મુઠ્ઠી ચાવલ મંદિરમે અગર ચઢાતે જાયે,
તો કહેતે હૈ મન (મણ) ભર ભી ચાવલ થોડે પડ જાવે.”

હાલમાં તે સંકુલમાં સાત મંદિરો છે કે જેમાં બધી મૂર્તિઓ એકત્રિત કરીને મૂકેલ છે. સંવત ૧૯૨૩માં દેવીસિંહ સીંઘઈએ ગજરથ મહોત્સવ કરીને આ મંદિરોનો જિર્ણોદ્ધાર કરાવીને શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર નં. ૧ નિર્માણ કરાવ્યું અને મંદિર નં. ૨ શ્રી શાંતિનાથ જિનાલય કરાવ્યું. બંને મંદિરો નવા થવાથી પ્રાચીન રૂપ અસ્ત પામ્યું. નવું સંગ્રહાલય પણ થયું. શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના નવા મંદિરમાં બડ્ગાસન ૧૮ ફીટના શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન છે. આ તરફ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન બહુ પ્રિય છે અને લોકો તેમને ઈષ્ટદેવ માને છે. તેથી અહીં તેમજ આ તરફના અન્ય ક્ષેત્રોમાં મોટા ભાગે શ્રી શાંતિનાથજી ભગવાનની પ્રતિમા વધુ હોય છે. અગાઉના રાજાઓ ઉપર આક્રમણ થયેલ, ત્યારે પણ તેઓએ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનની ઉપાસના કરી હતી.

પપૌરાજીની જેમ અહીં પણ એક અતિશયવાળી વાવડી હતી. મંદિર નં. ૧ ની બાજુમાં હાલ પણ આ વાવડી છે. પણ તેનું અતિશય મટી ગયું છે. દંતકથા કહે છે કે યાત્રાળુ પોતાને જોઈતા વાસણની યાદી લખીને આ વાવડીમાં મૂકે એટલે (દેવો દ્વારા) તેમને જોઈતા વાસણો વાવમાં આવે. યાત્રાળુ આ વાસણોનો ઉપયોગ કરીને તેમાં પાછા નાખે એટલે વાસણો અદૃશ્ય થઈ જાય. તેમાં એક વખત એક લોભી યાત્રાળુએ આવીને વાસણની મોટી યાદી વાવમાં મૂકી તો બધા વાસણો આવ્યા. ઉપયોગ કરીને તે બધા વાસણો યાત્રાળુએ વાવમાં પાછાં ન મૂકતા, બધા વાસણો પોતાની સાથે લઈ ગયો. ત્યારથી આ વાવમાંથી વાસણો આવતા બંધ થયા છે. આ રીતે દંતકથા તે તરફના લોકો આજે પણ કહે છે અને ત્યાંની પરિચય પુસ્તિકામાં પણ આ વિગત છાપેલી છે.

સેરૌનજીના મંદિરોનું વર્ણન :

મંદિર નં. ૧ : શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ નાની વેદી ઉપર છે. તેમની બાજુમાં દસ પ્રાચીન પ્રતિમાજી બડ્ગાસન ૫ થી ૬ ફીટના છે, જેમાં શ્રી સુમતિનાથ, શ્રી પાર્શ્વનાથ, શ્રી નેમિનાથ, શ્રી ચન્દ્ર પ્રભુજી વિગેરે છે. આ મંદિરની બાજુમાં ઉપર જણાવેલ ઐતહાસિક વાવડી હાલ પણ છે. ચોકમાં શ્રી માનસ્થંભજી છે.

મંદિર નં. ૨ : શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના બડ્ગાસન ૧૮ ફીટના મનોજ, ભાવવાહી અને પરમ શાન્ત મુદ્રાવાળા પ્રતિમાજી છે. બંને બાજુ શ્રી કુન્થુનાથજી તથા શ્રી અરનાથજી નાના બડ્ગાસન બિરાજમાન છે. તે સિવાય પંચઘાતુના બે પ્રતિમાજી છે. અહીં ભગવાનની પાછળ ભામંડળ પણ છે. સામાન્ય રીતે અહીં ક્યાંય પ્રતિમાજીની પાછળ ભામંડળ જોવામાં આવતું નથી. છતમાં રંગબેરંગી ડીઝર્નનું સુંદર કામ છે.

- મંદિર નં. ૩ : નવી વેદી ઉપર પ્રાચીન પદ્માસન ભગવાન છે. બંને બાજુ બે ખડ્ગાસન મૂર્તિઓ છે. ડાબી તરફ ઘણા પ્રાચીન પ્રતિમાજી છે. આ મંદિરમાં કુલ ૯ મૂર્તિઓ છે.
- મંદિર નં. ૪ : નવી વેદીમાં ખડ્ગાસન ત્રણ પ્રતિમાજી છે.
- મંદિર નં. ૫ : શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન પદ્માસન ૬ ફીટના છે. બંને બાજુ બે ચરણકમળ છે. દિવાલમાં ચારે બાજુ સુંદર ગ્રેનાઈટ લગાવેલ છે.
- મંદિર નં. ૬ : રંગબેરંગી વેદી ઉપર શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુ પદ્માસન ૫ ફીટના તા. ૨-૧૨-૧૯૯૨ના રોજ સ્થાપિત કરેલા છે.
- મંદિર નં. ૭ : આ મંદિર નવું બનાવેલ છે. રંગબેરંગી વેદી ઉપર નાના-નાના ૬ પ્રતિમાજી પદ્માસને છે. બાજુમાં બે ખડ્ગાસન પ્રતિમાજી છે.
- આ રીતે નીચે સાત મંદિરો છે. તે સિવાય મેડી ઉપર નવ મંદિરો છે, જેનું વર્ણન નીચે મુજબ છે.
- મેડી ઉપર મંદિર નં. ૧ : પંચઘાતુના શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન ફેણવાળા ઘાતુના સિંહાસન ઉપર બિરાજમાન કરેલા છે.
- મેડી ઉપર મંદિર નં. ૨ : એક જ સળંગ પાષાણમાં ૬ ઈંચની સાત મૂર્તિઓ છે.
- મેડી ઉપર મંદિર નં. ૩ : નવી વેદી ઉપર ૩ ફીટ, ૨ ફીટ અને ૨ ફીટ - તેમ ત્રણ મૂર્તિઓ ખડ્ગાસન છે. તેમની બંને બાજુ ૨-૨ ખડ્ગાસન ૪ ફીટની મૂર્તિઓ છે.
- મેડી ઉપર મંદિર નં. ૪ : નવી વેદી ઉપર ખડ્ગાસન ત્રણ મૂર્તિઓ છે.
- મેડી ઉપર મંદિર નં. ૫ : આચાર્ય શ્રી કુન્દકુન્દદેવની મૂર્તિ મોરપીંછ કમંડળ સાથે છે.
- મેડી ઉપર મંદિર નં. ૬ : ખડ્ગાસન પાંચ પ્રતિમાજી છે.
- મેડી ઉપર મંદિર નં. ૭ : ખડ્ગાસન ૩ ફીટના ભગવાન છે. બંને બાજુ બે નાના ભગવાન છે.
- મેડી ઉપર મંદિર નં. ૮ : આ મંદિરની માહિતી મેળવી શકાઈ નથી.
- મેડી ઉપર મંદિર નં. ૯ : પંચઘાતુના શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવાન પદ્માસન છે.
- આ રીતે સેરૌનજીમાં નીચે તથા ઉપર થઈને કુલ ૧૬ મંદિરો છે. તે સિવાય “સાહુજી પ્રાચીન મ્યુઝિયમ” છે. જેમાં નીચે તથા ઉપર ઢગલાબંધ ખંડિત મૂર્તિઓનો સંગ્રહ છે. મ્યુઝિયમ હવે ચિકકાર થઈ ગયું છે. હાલ જ્યાં ખોદકામ કરે છે, ત્યાં પ્રતિમાઓ નીકળે છે. મ્યુઝિયમમાં હવે પ્રતિમાજી મૂકવાની જગ્યા ન હોવાથી હવે જે પ્રતિમાજી નીકળે છે તે બાજૂના હોલમાં ઢગલાબંધ મૂકેલ છે. આ રીતે પ્રાચીન મૂર્તિઓના દર્શન માટે સેરૌનજી અવશ્ય જવું જ જોઈએ. લલિતપુરથી સેરૌનજી જીપકારમાં જતાં ૦।। કલાક થાય છે.

रोम-रोम पुलकित हो जाय, जब जिनवर के दर्शन पाय ।
 ज्ञानानन्द कलियाँ खिल जाँय, जब जिनवर के दर्शन पाय ॥
 जिनमंदिर में श्री जिनराज, तनमंदिर में चेतनराज ।
 तन-चेतन को भिन्न पिछान, जीवन सफल हुआ है आज ॥
 वीतराग सर्वज्ञ देव प्रभु, आये हम तेरे दरबार ।
 तेरे दर्शन से निज दर्शन, पाकर होवें भव से पार ॥
 मोह-महातम तुरत विलाय, जब जिनवर के दर्शन पाय ॥ १ ॥
 दर्शन-ज्ञान अनन्त प्रभु का, बल अनन्त आनन्द अपार ।
 गुण अनन्त से शोभित हैं प्रभु, महिमा जग में अपरम्पार ॥
 शुद्धातम की महिमा आय, जब जिनवर के दर्शन पाय ॥ २ ॥
 लोकालोक झलकते जिसमें, ऐसा प्रभु का केवलज्ञान ।
 लीन रहें जिन शुद्धातम में, प्रतिक्षण हो आनन्द महान ॥
 ज्ञायक पर दृष्टी जम जाय, जब जिनवर के दर्शन पाय ॥ ३ ॥
 प्रभु की अन्तर्मु-मुद्रा लखि, परिणति में प्रगटे समभाव ।
 क्षणभर में हों प्राप्त विलय को, पर-आश्रित सम्पूर्ण विभाव ॥
 रत्नत्रय-निधियाँ प्रगटाय, जब जिनवर के दर्शन पाय ॥ ४ ॥

h